

Михаил Булгаков
ТЕАТАРСКИ РОМАН

БИБЛИОТЕКА – АРС МАГНА

За Издавачот
Филип Димевски

Уредник
Наталиа Лукомска

Наслов на оригиналот
Театралный роман (Записки покойника),
Михаил Булгаков

Превод од руски јазик
Јане Јованов

Јазична редакција
Филип Димевски

Компјутерска обработка
Бегемот

Ликовно уредување
Бојан Димитријевиќ

© Сите права на изданието ги има – БЕГЕМОТ ДООЕЛ
Забрането е копирање, умножување и објавување на делови
или на целото издание во печатени или електронски медиуми
без писмено одобрение од издавачот.

Михаил Булгаков

ТЕАТАРСКИ РОМАН

(недовршен роман)

ПРЕДГОВОР

Го предупредувам читателот дека немам никаква врска со пишувањето на овие записи и дека истите дојдоа до мене при доста чудни и тажни околности.

Точно на денот на самоубиството на Сергеј Леонтиевич Максудов, кое се случи во Киев во пролетта минатата година, своевремено јас добив подебел пакет и писмо од самоубиецот.

Во пакетот се најдоа овие записи, а писмото имаше невообичаена содржина.

Сергеј Леонтиевич изјавуваше дека, збогувајќи се од животот, тој ми ги подарува мене овие записи, и тоа дека јас, единствениот негов пријател, треба да ги поправам, да ги потпишам со моето име и да ги издадам.

Чудна, но претсмртна желба!

Во текот на целата таа година упорно се обидував да ги пронајдам роднините и блиските пријатели на Сергеј Леонтиевич. Залудно! Тој не излажал во претсмртното писмо – навистина не му останал никој на овој свет.

И јас го прифаќам подарокот.

Сега второто: му соопштувам на читателот дека самоубиецот нема никаква врска ниту со драматургијата, ниту со театрите, останувајќи тоа што и бил – ситен соработник во весникот *Бродарство*, каде само еднаш се појавил како белетрист, и тоа неуспешно – романот на Сергеј Леонтиевич не бил издаден.

На тој начин, записите на Максудов претставуваат плод на неговата фантазија, и, за жал, болна фантазија. Сергеј Леонтиевич страдал од болест која има доста непријатно име – „меланхолија“.

Јас, кој добро го познавам театарскиот живот во Москва, давам гаранција за тоа дека такви театри и такви луѓе, какви што се опишани во делото на покојникот, никаде нема и никогаш немало.

И, на крај, трето и последно: мојата работа над записите се сведе на тоа што јас им дадов име, потоа го уништив епиграфот, кој ми се виде претенциозен, излишен и непријатен.

Тој епиграф гласеше:

„секому според неговите дела...“

И, освен тоа, ставив интерпункција таму каде што недостигаше.

Стилот на Сергеј Леонтиевич јас не го чепнав, иако, очигледно е дека тој е несмасен. Впрочем, што да се бара од човек кој два дена откако ставил точка на крајот од записите – се фрлил од Верижниот мост со главата удолу.

И така...

ПРВ ДЕЛ

ГЛАВА I ПОЧЕТОК НА АВАНТУРИТЕ

Невреме помина низ Москва на 29 април, и посладок стана воздухот, и душата некако ми омекна, и му се израдував на животот.

Во мојот нов сив костум и доста пристојното палто одев по една од централните улици на главниот град, движејќи се кон местото каде никогаш не сум бил. Причина за моето одење таму беше писмото во џебот кое непланирано го добив. Еве го:

»Длабокопочитуван Сергеј Леонтиевич!

Многу би сакал да се запознам Вас, а исто така и да позборуваме за една тајна работа, која можеби ќе биде многу, многу интересна за Вас.

Ако сте слободен, би бил среќен да се сретнам со Вас во зградата на Учебната сцена на Независниот театар во среда, во 16 часот.

Со поздрав, К. Илчин«

Писмото беше напишано со молив на хартија, а во левиот агол стоеше со печатни букви:

КСАВЕРИЈ БОРИСОВИЧ ИЛЧИН
РЕЖИСЕР НА УЧЕБНАТА СЦЕНА
НА НЕЗАВИСНИОТ ТЕАТАР

Името на Илчин за прв пат го сретнав, и не знаев дека постои Учебна сцена. За Независниот театар сум слушал, знаев дека тоа е еден од најпознатите театри, но никогаш не сум бил таму.

Писмото мене извонредно многу ме заинтересира, особено затоа што вакви писма јас порано никогаш не сум добивал. Морам да кажам дека сум ситен соработник во весникот *Бродарство*. Живеев тогаш во лоша, но одделна просторија на седмиот кат во реонот Красние ворта кај Хомутовскиот сокак.

Така јас одев, дишејќи освежен воздух и размислувајќи за тоа дека бурата повторно ќе почне, а исто така за тоа како Ксавериј Илчин дознал за моето постоење, како ме нашол, и што работа може да има тој со мене. Колку и да мислев, последното не можев да го разберам и застанав на мислата дека Илчин сака да си ги размениме собите.

Всушност, требаше да му напишам на Илчин да дојде кај мене ако сака да ме види, но морам да кажам дека бев засрамен од својата соба, состојбата и луѓето кои живејеја околу мене. Јас сум чудникав човек, и малку се плашам од луѓето. Замислете си, влегува Илчин и го гледа креветот, а поставата му е искината и стрчи федер, на ламбата над масата абажурот е направен од весник, се шета некаква си мачка, а од кујната доаѓаат пцостите на Анушка.

Влегов низ порта од лиено железо, видов дуќанче каде човек со побелена коса продаваше значки и рамки за очила.

Скокнав преку еден сталожен матен поток и се најдов пред жолта зграда, и си помислив дека оваа зграда е изградена одамна, многу одамна, кога ниту јас, ниту Илич не сме биле на овој свет.

Црна табла со златни букви известуваше дека овде се наоѓа Учебната сцена. Влегов, и човек со мал раст со брадичка, облечен во мундир со зелени петлици, веднаш ми го попречи патот.

„Кој ви треба, граѓанине?“, праша сомнително и ги рашири рацете, како да сакаше да фати кокошка.

„Треба да се видам со режисерот Илчин“, реков, обидувајќи се да го задржам арогантниот призивок на мојот глас.

Човекот нагло се промени, и тоа пред моите очи. Застана мирно и се насмевна со лажна насмевка.

„Ксавериј Борисович? Веднаш, господнине. Палтенцето, ве молам. Галоши немате?“

Човекот го зема моето палто толку внимателно, како тоа да е некоја скапоцена свештеничка одежда.

Се качував по скалилата од лиено железо, видов профили на војници во шлемови и застрашувачки мечови под нив на барелјеф, стари холандски печки со отвори, полирани да блескаат како злато.

Зградата беше тивка, никаде жива душа, и само човекот со петлиците се вртеше околу мене, и, завртувајќи се, видов дека тој ми дава молчаливи знаци на внимание, преданост, почит, љубов, радост поради фактот дека сум дошол, и дека тој, и покрај тоа што оди зад мене, раководи со мене, ме води онаму каде се наоѓа осамениот, но таинствен Ксавериј Борисович Илчин.

И наеднаш се стемни, холандските печки го изгубија својот бел сјај, и темнината наеднаш ја снема – надвор зашуми втората бура.

Тропнав на вратата, влегов во полумракот и конечно го видов Ксавериј Борисович на другиот крај на собата.

„Максудов“, реков достоинствено.

Во тој момент, некаде далеку, надвор од Москва, молња го раскина небото, осветлувајќи го Илчин на миг со фосфорна светлина.

„Па тоа сте вие, љубезен Сергеј Леонтиевич!“, рече Илчин смешкајќи се лукаво.

Потоа Илчин, прегрнувајќи ме околу половината, ме одвлече кон ист таков кревет каков што имам јас во собата, дури федерот на него стрчеше исто како и на мојот кревет – на средината.

Во принцип, и до ден-денешен не ја знам целта на собата во која се одржа судбоносната средба. Зошто беше тој кревет? Какви ноти лежеа расфрлани на подот во аголот? Зошто на прозорецот стоеше вага со тегови? Зошто Илчин ме чекаше мене во таа соба, а не, да речеме, во соседната соба, каде во далечината нејасно, во сред самракот на бурата, се оцртуваше едно пијано?

И среде боботењето на громот, Ксавериј Борисович рече злобно:

„Го прочитав вашиот роман.“

Се стресов.

Работата е во тоа што...

ГЛАВА II НАПАД НА НЕВРАСТЕНИЈА¹

Работата е во тоа што, служејќи си на скромна позиција како уредник во *Бродарство*, јас таа своја работа ја мразев, и по ноќите, а понекогаш и до зори, на таванот пишував роман.

Тој се зароди една ноќ кога се разбудив после еден тажен сон. Мене ми се сони родниот град, снегот, зимата, граѓанската војна... Во сонот пред мене безвучно помина снежна бура, а потоа се појави едно старо пијано и покрај него луѓе кои веќе ги нема меѓу живите. Во сонот мене ме изненади сопствената самотија, почнав да се сожалувам самиот. И се разбудив со солзи во очите. Ја запалив правливата ламбичка која висеше над масата. Таа ја осветли мојата сиромаштија – евтинката мастилница, неколку книги, купче стари весници. Левата страна ме болеше од федерот, моето срцето го обвиваше страв. Почувствував дека во истиот час ќе умрам седејќи на масата, ужасниот страв од смртта до толку ме унижи, што почнав да офкам,

¹ Вид невроза, која најчесто се манифестира со главоболка, нарушување на сонот, голем замор, намалена работна способност, чувство на непостојаност и нарушување на концентрацијата. (заб. прев.)

се завртев вознемирен, барајќи помош и закрила од смртта. И најдов помош. Тивко замјаука мачката која ја најдов пред својата врата. Животното се вознемири. За момент се најде на весниците, ме гледаше со своите округли очи прашувајќи се: што се случи?

Слабото сивкасто животинче беше заинтересирано да не се случи нешто. И навистина, кој инаку ќе ја храни оваа стара мачка?

„Тоа е напад на неврастенија“, ѝ објаснив на мачката. „Таа веќе влезе во мене, ќе се развива и ќе ме изеде. Но засега сè уште може да се живее.“

Куќата спиеше. Погледнав низ прозорецот. Во петте реда прозорци не светеше ниту еден, и сфатив дека ова не е зграда, туку повеќекатен брод кој лета под неподвижното црнило на небото. Ме развесели мислата за движењето. Се смилив, се смири и мачката, ги затвори очите.

Така започнав да го пишувам романот. Почнав со описот на виулицата. Се потрудив да прикажам како блешти крилото на клавирот под ламбата со абажур. Тоа не ми тргна од рака. Но затоа бев упорен.

Преку ден се грижев за едно – што помалку сила да трошам на својата работа која не ја сакав. Работев механички, за да не ми се одрази тоа на умот. Кога и да ми се пружеше шанса, се трудев да си одам од работа, преправајќи се дека сум болен. Секако, не ми веруваа, и мојот живот стана многу непријатен. Но јас трпев сè, и постепено влегов во колосек. Исто како што нестрплив младич го чека часот на состанокот, јас го очекував доаѓањето на ноќта. Проклетиот стан тогаш се смируваше. Јас седнував на масата... Љубопитната мачка седнуваше на весниците, но романот неа премногу ја интересираше и сакаше да се премести од листот на весникот на тукушто напишаниот лист. Ја фаќав за шија и ја ставав на нејзиното место.

Една вечер ја подигнав главата и се зачудив. Мојот брод никаде не леташе, зградата стоеше на место и беше светло. Сијалицата ништо не осветлуваше, беше одвратна и нападна. Ја изгаснав и пред мене се појави омразената соба. По асфалтираниот двор без звук се движеа разнобојни мачки. Секоја буква на листот можеше да се прочита без никаква ламба.

„Боже! Април е веќе!“, викнав исплашен од нешто и напишав со големи букви: „Крај!“

Крај на зимата, крај на виулиците, крај на студеното. Зиме ги изгубив и оние малку познанства што ги имав, се запустив, заболев од ревматизам и малку подивев. Но се бричев секојдневно.

Додека мислев на сево ова, ја пуштив мачката да излезе, па се вратив и заспав – сега за прв пат зиме, ми се чини, спиев без да сонувам.

Романот требаше долго да се дотерува. Треба да се прецртаат многу места, да се заменат стотици зборови со други. Голема, но неопходна работа!

Сепак, мене ме совлада соблазна, и откако завршив со поправањето на првите шест страници, се вратив меѓу луѓето. Повикав гости. Меѓу нив имаше двајца новинари од *Бродарство*, работници како мене, нивните жени и двајца писатели. Едниот од нив – млад, ме изненади со тоа што со невидена леснотија пишуваше раскази, а другиот – постар, човек кој видел многу нешта, кој откако подобро го запознав, излезе дека е подлец.

Првата вечер прочитав речиси една четвртина од мојот роман.

Жените до толку омалаксаа од читањето, што почнав да чувствувам грижа на совест. Но новинарите и писателите беа цврсти луѓе. Нивните мислења беа братски искрени, доста сурови и, како што сега разбираам – оправдани.

„Јазикот!“ , извика писателот (тој кој излезе дека е никаквец). „Јазикот, тоа е најважното! Јазикот не е баш најдобар.“

Тој испи голема чаша вотка, проголта една сардина. Му наточив втора чаша. Ја испи и неа и мезна парче салама.

„Метафора!“ , извика тој потоа.

„Да“ , љубезно потврди младиот писател, „сиромашен е јазикот.“

Новинарите ништо не рекоа, но со сочувство кимнаа со главите и се напија. Дамите не кимаа со главите, не зборуваа, го одбија виното кое беше купено специјално за нив и пиеја вотка.

„Па како да не му биде сиромашен јазикот“ , викна старецот, „метафората не е шега, ве молам запаметете го тоа! Без неа сè е голо! Голо! Голо! Запаметете го тоа, миличок!“

Зборот „миличок“ очигледно се однесуваше на мене. Се стаписав.

Разотидувајќи се, се договоривме повторно да дојдат кај мене. И после една недела повторно дојдоа. Им го прочитав вториот дел.

Вечерта беше одбележана со тоа што постариот писател сосема неочекувано испи со мене и против мојата волја брудершрафт² и почна да ме нарекува „Леонтич“.

„Јазикот ни пет пари не вреди! Но затоа е интересно. Интересно е, ѓавол да те носи (и тоа мене)!“ , викаше постариот, голтајќи ги пивтиите кои ги подготви Дусја.

Третата вечер се појави нов човек. Исто така писател – со злобно, мефистотелско лице, со криво

² Пиењето *брудеришрафт* претставува обичај кој се среќава во некои држави и претставува израз на зацврстување на другарството меѓу двајца.

лево око, неизбричен. Рече дека романот е лош, но посака да го слушне и четвртиот и последен дел. Имаше и некоја разведена жена и еден со гитара во футрола. Имав голема полза од таа вечер. Моите скромни другари од *Бродарство* се навикнаа на поширеното друштво и ги кажаа своите мислења.

Еден рече дека седумнаесеттата глава е развлечена, друг дека ликот на Васењка е недоволно добро опишан. И едното и другото беше точно.

Четвртото и последно читање се одржа не кај мене, туку кај младиот писател кој вешто пишуваше раскази. Овде веќе имаше дваесетина луѓе, се запознав со бабата на писателот, многу пријатна старица која ја грдеше само едно – изразот на страв кој не ја напушташе цела вечер. Освен тоа, видов и слугинка која спиеше на еден сандак.

Романот беше завршен. И тогаш настана катастрофа. Сите слушатели во еден глас рекоа дека мојот роман нема да биде отпечатен, од едноставна причина – тоа нема да го дозволи цензурата.

Јас за прв пат го слушав тој збор и дури тогаш сфатив дека додека го пишував романот, ниту еднаш не размислив за тоа дали тој ќе биде одобрен или не.

Започна една дама (подоцна дознав дека таа е исто така разведена). Таа рече вака:

„Кажете, Максудов, дали вашиот роман ќе го одобрат?“

„Не-не-не!“ извикна постариот писател, „во никој случај!“ „За »одобрување« не може да стане збор! Едноставно нема никаква надеж за тоа. Не грижи се, миличок, нема да го одобрат.“

„Нема да го одобрат!“ во хор одговори крајот на масата.

„Јазикот...“, започна братот на гитаристот, но старецот го прекина:

„По ѓаволите со јазикот!“, извика тој ставајќи си салата во чинијата. „Не е работата во јазикот. Миличкиот напиша лош, но интересен роман. Ти, мангупе, имаш дар за забележување. И од каде само! Тоа воопшто не го очекував, но!... содржината!“

„Да, навистина, содржината...“

„Имено содржината!“, викаше старецот, вознемирувајќи ја слугинката, „дали знаеш што се бара? Не знаеш? Аха! Баш тоа!“

Намигнуваше и пиеше истовремено. Потоа ме прегрна и ме бакнуваше викајќи:

„Има нешто симпатично кај тебе, верувај ми! Мене можеш да ми веруваш! Но јас тебе те сакам! Те сакам, па нек ме убијат ако треба! Лукав е тој никаквиц! Лукав човек!... А? Што? Дали посветивте внимание на четвртата глава? Што ѝ зборуваше тој нејзе? А?“

„Пред сè, какви се тоа зборови“, започнав, чувствувајќи мачнина од таа негова фамилијарност.

„Најпрво бакни ме“, викаше стариот писател, „не сакаш? Еве, веднаш се гледа каков другар си ти! Не, братко, не си ти обичен човек!“

„Се разбира, не е обичен!“, го поддржа втората разведена жена.

„Прво...“, почнав повторно налутено, но ништо не бидна од тоа.

„Ништо со тоа »прво«, викаше стариот. „Во тебе седи достоинствата! Да! Па добро, ти мене не ме сакаш, Бог тоа ќе ти го прости, не ти се лутам. Но ние сите искрено те сакаме и ти посакуваме добро!“ Овде тој покажа кон братот на гитаристот и кон уште еден, за мене непознат човек со црвено лице, кој кога пристигна се извини, објаснувајќи дека бил во Централната бања.

„И ти кажувам отворено“, продолжи стариот, „бидејќи навикнав на сите да им ја фрлам вистината во очи, ти, Леонтич, со тој роман никаде немој да се

појавуваш. Само ќе си навлечеш непријатности, и ќе мораме ние, твоите пријатели, да страдаме од самата помисла за твојата мака. Верувај ми! Јас сум човек со горко искуство. Го знам животот! Еве“, викна навредено и со движење сите ги повика да бидат сведоци, „погледнете: ме гледа со волчји очи. Тоа е благодарност за доброто однесување! Леонтич!“, вика на така, што слугинката стана од сандакот. „Сфати! Сфати дека не е толку голема уметничката вредност на твојот роман (во тој момент се слушна од креветот мек акорд од гитара) за да мораш поради него да одиш на Голгота. Сфати!“

„Сфати, сфати, сфати!“, запеа со пријатен тенор гитаристот.

„Еве сега што ќе ти кажам“, повика стариот, „ако сега не ме бакнеш, ќе станам, ќе си отидам, ќе го напуштам ова пријателско друштво – бидејќи ти ме навреди!“

Чувствувајќи ужасна мачнина, го бакнав. Хорот во меѓувреме добро се распеа, а тенорот глатко и нежно се извишуваше над останатите гласови:

„Сфати, сфати...“

Како мачка се искрадов од станот, држејќи го под мишка тешкиот ракопис.

Слугинката со црвени, насолзени очи, наведнато пиеше вода од чешмата во кујната.

Не знам зошто, но на слугинката ѝ дадов рубља.

„Ѓавол да ве носи“, налутено рече, оттурнувајќи ја рубљата, „веќе е три часот по полноќ! Ова се пеколни маки.“

Од далечината се проби познатиот глас на хорот:

„Каде е тој? Избега ли? Држете го? Гледате ли, пријатели...“

Но, вратата тапацирана со мушама веќе се затвори зад мене, а јас избегав без да се свртам.